

ਰੋਲ ਨੰਬਰ

--	--	--	--	--	--	--

Candidates must write the Code on the title page of the answer-book.

- ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰ ਲਵੋ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਛਪੇ ਹੋਏ 4 ਪੰਨੇ ਹਨ ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੱਤਰ ਦੇ ਉੱਪਰ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਦਿੱਤੇ ਕੋਡ ਨੰ. ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਖਿਆਰਥੀ ਉੱਤਰ ਪੁਸਤਿਕਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪੰਨੇ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਲਿਖਣ ।
- ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਦੇਖ ਲਵੋ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਕੁਲ 25 ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ ।
- ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਉੱਤਰ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮਾਂਕ (ਸੀਰੀਅਲ ਨੰਬਰ) ਜ਼ਰੂਰ ਲਿਖੋ ।
- ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਲਈ 15 ਮਿੰਟ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੱਤਰ ਸਵੇਰੇ 10.15 ਵਜੇ ਵੰਡੇ ਜਾਣਗੇ । 10.15 ਵਜੇ ਤੋਂ 10.30 ਵਜੇ ਤੱਕ ਪ੍ਰੀਖਿਆਰਥੀ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਗੇ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਉੱਤਰ ਪੁਸਤਿਕਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਲਿਖਣਗੇ ।
- Please check that this question paper contains 4 printed pages.
- Code number given on the right hand side of the question paper should be written on the title page of the answer-book by the candidate.
- Please check that this question paper contains 25 questions.
- Please write down the Serial Number of the question before attempting it.
- 15 minute time has been allotted to read this question paper. The question paper will be distributed at 10.15 a.m. From 10.15 a.m. to 10.30 a.m., the students will read the question paper only and will not write any answer on the answer-book during this period.

ਸਮਾਜਸ਼ਾਸਤ੍ਰ
(ਪੰਜਾਬੀ ਉਲਥਾ)
SOCIOLOGY
(Punjabi Version)

ਸਮਾਂ ਸੀਮਾ : 3 ਘੰਟੇ

Time allowed : 3 hours

ਪੂਰਨ ਅੰਕ : 80

Maximum Marks : 80

ਵਿਆਪਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ :

- (i) ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਸੰਖਿਆ 25 ਹੈ ।
- (ii) ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ।

- (iii) ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੰਖਿਆ 1-14 ਤਕ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਉੱਤਰ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ । ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ 2 ਅੰਕ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੋਂ ਹਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ 30 ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਵਧ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ।
- (iv) ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੰਖਿਆ 15-21 ਤਕ ਲੰਬੇ ਉੱਤਰ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ । ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ 4 ਅੰਕ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੋਂ ਹਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ 80 ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਵਧ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ।
- (v) ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੰਖਿਆ 22-25 ਤਕ ਬਹੁਤ ਲੰਬੇ ਉੱਤਰ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ । ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ 6 ਅੰਕ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੋਂ ਹਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ 200 ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਵਧ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੰਖਿਆ 25 ਦਾ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਪੈਰੇ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਦੇਣਾ ਹੈ ।

1. ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਦੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਲਿਖੋ । 2
2. ਸਮਾਜਕ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ ? 2
3. ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਕਰਣ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਿਹੜੇ ਬਿੰਦੂਆਂ 'ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ? 2
4. ਇਕ ਮੈਨੇਜਰ ਕਾਮਿਆਂ (ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ) ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ? 2
5. 'ਇਸਤਰੀ ਪੁਰੁਸ਼ ਤੁਲਨਾ' ਕਿਸਨੇ ਲਿਖੀ ? 2
6. ਪਾਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਿਗਮ ਕੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ? 2
7. ਨਗਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ ਆਪੋ ਵਿਚ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ । ਕਿਵੇਂ ? 2
8. 'ਉਦਾਰੀਕਰਣ' ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ ? 2
9. ਸੰਸਕਰਿਤੀ ਜਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ? 2
10. ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੀਆਂ ਮੂਲ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਕੀ ਹਨ ? ਕੋਈ ਦੋ ਲਿਖੋ । 2
11. ਭੂਮੰਡਲੀਕਰਨ (ਗਲੋਬਲਾਇਜ਼ੇਸ਼ਨ) ਕਿਸ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ? 2
12. ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੀਆਂ ਮੂਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਹਨ ? 2

13. ਪ੍ਰਤਿਨਿਧੀ ਲੋਕ ਤੰਤਰ ਦੇ ਅਰਥ ਲਿਖੋ । 2
14. ਜਾਤੀ ਇਕ ਬੰਦ ਵਰਗ ਹੈ । ਕਿਵੇਂ ? 2
15. ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ ਕਿ ਸਮਾਜਕ ਸੰਸਾਧਨ ਪੂੰਜੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹਨ ? 4

ਜਾਂ

ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਭੇਦ ਭਾਵ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਪੈਹਲ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰੋ ।

16. ਬਸਤੀਵਾਦ (ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ) ਨੇ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਉਪਰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਸੀ ? 4
17. ਪਰਿਆਵਰਨਕ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ । 4
18. ਪੰਚਾਇਤ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਕਰੋ । 4
19. ਧਰਮ ਨਿਰਪੇਖਤਾ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਅਰਥ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ । 4
20. ਨਾਗਰਿਕ (ਸਿਵਲ) ਸਮਾਜ ਕੀ ਹੈ ? ਇਹ ਭਾਈ ਚਾਰੇ (ਸੋਸਾਇਟੀ) ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਅਰਥਪੂਰਨ ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਣ ਲਿਖੋ । 4
21. ਪਦਾਰਥਵਾਦ (ਕਮੋਡੀਫਿਕੇਸ਼ਨ) ਦੀ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ । 4

ਜਾਂ

ਆਵਰਤੀ (ਪਿਆਰਿਉਡਿਕ) ਬਜ਼ਾਰ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸੰਗਠਨ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਇਕ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ ।

22. ਮਾਲਬਸ ਦੇ ਜਨਸੰਖਿਅ ਵਾਧਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ । 6
23. ਭੂਮੰਡਲੀਕਰਣ ਨੇ ਪ੍ਰਿੰਟ ਮੀਡਿਆ ਉਪਰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਹੈ ? 6
24. ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ । 6

ਜਾਂ

ਜਨਜਾਤੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਣ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ ।

ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਬੇਰੋਗਮ ਨਸੀਬ

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕਿਰਸਾਣੀ ਕਸ਼ਟ ਦੀ ਅੱਤ (ਇੰਤਹਾ) ਵਲ ਟਿਕਟਿਕੀ ਲਗਾ ਕੇ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਬੋਝਾ ਸਮਾਂ ਪੈਹਲਾਂ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਕਿਸਾਨ ; ਸਾਰੇ ਜਥੇ ਬੰਦਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਕੇ, ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਿਰਸਾਣੀ ਸੰਬੰਧੀ ਤਕਲੀਫਾਂ ਦਸਣ ਦੇ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਜੁ ਉਹ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦਸ ਸਕਣ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਸਰਕਾਰ) ਦੇ ਸਨਕੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਫੈਸਲਿਆਂ ਨੇ ਕਿਰਸਾਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸ਼ਾਸਨ ਲਈ ਜਾਗਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਇਹ ਸਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਅਹੰਕਾਰ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਚੂਰ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰਜੀਹ ਕਿਧਰੇ ਹੋਰ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਬਹਾਦਰਨਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਿਅਰਥ ਸਨ।

ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਉਪਰ ਅਸਰਪਾਣ ਵਾਲੇ ਅਸੰਖਾਂ ਮੁਦਿਆਂ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਕਢਣਾ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ ਤੋਂ ਆਪ ਤਾਂ ਜਾਣੂ ਹਾਂ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਤਮਹਤਿਆ ਇਕ ਖਤਰਨਾਕ ਹਦ ਤਕ ਵੱਧੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਆਤਮਘਾਤ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਵਿਚ 40-46% ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦੁਖੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਵਲ ਖਿੱਚਣ ਦੇ ਲਈ ਸਭ ਤਰਾਂ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਅਪਨਾਇਆ ਹੈ। ਤਮਿਲਨਾਡੂ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਤਮਘਾਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਕੰਕਾਲ ਤਕ ਲੈ ਆਏ। ਸ਼ਾਂਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੰਦਸੋਰ ਵਿਚ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਵਿਰੋਧ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਲੇਕਿਨ ਜ਼ਾਲਮ ਅਤੇ ਬੇਖਬਰ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੋਲੀਮਾਰ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਜਵਾਨ ਬੱਚੇ ਜਿਹੜੇ ਆਪਿਆਂ ਨੂੰ ਆਤਮਘਾਤ ਕਾਰਨ ਗਵਾ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਸੁਣਵਾਈ ਲਈ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕੀਤਾ। ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਇਕ ਵੀ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਨੂੰ ਮੰਜੂਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਣੀ। ਸਰਕਾਰ ਲਗਾਤਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੀਤੀਆਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਬੇਬੁਨਿਆਦ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਵਿਰੋਧੀ ਹਨ। ਇਕ ਹੀ ਨੀਤੀ ਦੇਖ ਲਓ, ਜੀ ਐਸ ਟੀ ਦੇ ਅਧੀਨ, ਟਰੈਕਟਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖੇਤੀ ਬਾਜ਼ੀ ਦੇ ਸੰਦਾਂ ਉਪਰ 12% ਕਰ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਸਤੂਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਟਾਇਰ ਅਤੇ ਟਿਊਬਾਂ ਉਪਰ 28% ਕਰ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਖਾਦਾਂ (ਉਗਵਰਕਾਂ) ਉਪਰ ਟੈਕਸ 1.03% ਤੋਂ ਵਧਾਕੇ 5% ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੀੜੇ ਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਆਮ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ, ਉਸ ਉਪਰ 18% ਕਰ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਸਾਲ ਦਾਲਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ 22.95 ਏਮ ਏਮ ਟੀ ਘਰੇਲੂ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੋਈ। ਇਹ ਘਰੇਲੂ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਕਾਫੀ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ, ਭਾਰੀ ਕੁਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਸਰਕਾਰ ਨੇ 6.6 ਐਮਏਮਟੀ ਦਾਲਾਂ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਦਰਾਮਦ (ਆਯਾਤ) ਕੀਤਾ (ਸਿਫਰ ਦਰਾਮਦ ਦਰ, ਬੋਝੀ ਨਹੀਂ)

ਇਸ ਭਾਰੀ ਆਪੂਰਤੀ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਬਜ਼ਾਰ ਉਪਰ ਦੁਰਘਟਨਾਂ ਦੀ ਹਦ ਤਕ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ। ਨਾਲ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਸਾਲ ਕਣਕ ਉਪਰ 25% ਦਰਾਮਦ (ਆਯਾਤ) ਫੀਸ ਵਾਪਿਸ ਲੈ ਲਈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਅਗਲੀ ਫਸਲ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਕਣਕ ਦੇ ਆਯਾਤ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਵਾਧਾ (5.9 ਐਮ ਐਮ ਟੀ) ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਕੀਮਤਾਂ ਘਟ ਗਈਆਂ।

ਸਰੋਤ : ਟਾਇਮਜ਼ ਆਫ ਇੰਡੀਆ, ਦਿਸੰਬਰ 7, 2017

(ਅ) ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਆਤਮਘਾਤ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵੱਡੀ ਖਤਰਨਾਕ ਦਰ ਨਾਲ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਕਥਨ ਦੇ ਢੁਕਵੇਂ ਕਾਰਨ ਲਿਖ ਕੇ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰੋ।

2

(ਘ) ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਣ ਦੇ ਲਈ ਕਿਸਾਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ?

4

- (iv) प्रश्न संख्या 15 – 21 तक दीर्घ-उत्तर वाले प्रश्न हैं। प्रत्येक प्रश्न के 4 अंक हैं। इनमें से प्रत्येक प्रश्न का उत्तर 80 शब्दों से अधिक का नहीं होना चाहिए।
- (v) प्रश्न संख्या 22 – 25 तक अति दीर्घ-उत्तर वाले प्रश्न हैं। प्रत्येक प्रश्न के 6 अंक हैं। इनमें से प्रत्येक प्रश्न का उत्तर 200 शब्दों से अधिक का नहीं होना चाहिए। प्रश्न संख्या 25 का उत्तर दिए गए अनुच्छेद के आधार पर देना है।

General Instructions :

- (i) There are 25 questions in all.
- (ii) All questions are compulsory.
- (iii) Questions no. 1-14 are short answer type questions carrying 2 marks each. Answer to each question should not exceed 30 words.
- (iv) Questions no. 15-21 are long answer type questions carrying 4 marks each. Answer to each question should not exceed 80 words.
- (v) Questions no. 22-25 are very long answer type questions carrying 6 marks each. Answer to each question should not exceed 200 words. Question no. 25 is to be answered on the basis of the passage given.

1. औद्योगीकरण की कोई दो विशेषताएँ बताइये। 2

State any two features of Industrialization.

2. सामाजिक आंदोलन का अर्थ क्या होता है ? 2

What is the meaning of social movement ?

3. संस्कृतीकरण की आलोचना किन बिंदुओं (points) पर होती है ? 2

State the points at which sanskritisation has been criticized.

4. एक मैनेजर कामगारों (मजदूरों) को अधिक उत्पादन के लिए किस प्रकार प्रेरित कर सकता है ? 2

How can a manager motivate the worker to produce more ?

5. स्त्री पुरुष तुलना किसने लिखी ? 2

Who wrote Stree Purush Tulna ?

6. पारराष्ट्रीय निगम क्या होते हैं ? 2
What are Transnational Corporations ?
7. नगरीकरण एवं औद्योगीकरण जुड़ी हुई प्रक्रियाएँ हैं । कैसे ? 2
Urbanization and Industrialization are linked processes. How ?
8. 'उदारीकरण' का अर्थ क्या होता है ? 2
What is meant by 'liberalization' ?
9. संस्कृति से आप क्या समझते हैं ? 2
What do you understand by culture ?
10. आधुनिकीकरण की आधारभूत धारणाएँ क्या हैं ? कोई दो लिखिए । 2
What are the basic assumptions of modernization ? Write any two.
11. भूमंडलीकरण किसे संदर्भित करता है ? 2
What does Globalization refer to ?
12. पूँजीवाद की मूलभूत विशेषताएँ क्या हैं ? 2
What are basic features of capitalism ?
13. प्रतिनिधि लोकतंत्र का अर्थ बताइए । 2
Give the meaning Representative Democracy.
14. जाति एक बंद वर्ग है । कैसे ? 2
Caste is a closed class. How ?

15. व्याख्या कीजिए कि सामाजिक संसाधन पूँजी के तीन रूपों में कैसे विभाजित है ? 4

अथवा

राज्य और गैर-राज्य द्वारा जनजातीय भेदभाव के लिए की जाने वाली पहल की जाँच कीजिए ।

Explain how the social resources are divided into three forms of capital.

OR

Examine the state and non-state initiatives to address tribe discrimination.

16. उपनिवेशवाद ने हमारे राष्ट्र पर कैसे प्रभाव डाला था ? 4

How has colonialism impacted our country ?

17. पारिस्थितिकीय आंदोलनों की उदाहरणों सहित व्याख्या कीजिए । 4

Explain the Ecological movement, with examples.

18. पंचायत की सत्ता एवं कार्यों का लेखा-जोखा दीजिए । 4

Give an account of various powers and functions of Panchayats.

19. पंथनिरपेक्षीकरण के भारतीय एवं पाश्चात्य अर्थ में भिन्नता बताइये । 4

Differentiate between Western and Indian meaning of secularism.

20. नागरिकीय समाज क्या है ? यह समाज के लिए किस प्रकार अर्थपूर्ण है ? उदाहरण दीजिये । 4

What is a civil society ? How is it significant for the society ? Give example.

21. पण्यीकरण की उदाहरण सहित व्याख्या कीजिए ।

4

अथवा

आवधिक बाजार, सामाजिक और आर्थिक संगठन व्यवस्था की एक केन्द्रीय विशेषता होती है । व्याख्या कीजिए ।

Explain commodification with examples.

OR

Periodic markets are central feature of social and economic organization. Explain.

22. माल्थस के जनसंख्या सिद्धान्त की आलोचनात्मक व्याख्या कीजिए ।

6

Critically explain the Malthusian theory of population growth.

23. भूमण्डलीकरण ने प्रिन्ट मीडिया को किस प्रकार प्रभावित किया है ?

6

In what ways has Globalization affected the print media ?

24. परिवार के विभिन्न प्रकारों की व्याख्या कीजिए ।

6

अथवा

जनजातीय समाज के वर्गीकरणों की व्याख्या कीजिए ।

Explain different types of families.

OR

Explain the classification of tribal societies.

किसानों का निर्दय भाग्य

वर्तमान में, हम रिकॉर्ड कृषि संकट को झेल रहे हैं। हाल ही में कई हजार किसान सरकार के कृषि संबंधी विचारों को प्रभावित करने के लिए दिल्ली पहुँचे, ताकि सरकार को बता सकें कि उनके सनकी और गलत निर्णयों ने किसानों के जीवन को नष्ट कर दिया गया है। यह किसी अन्य शासन के लिए जागृत कॉल होता। लेकिन यह सरकार अपने ही अभिमान के नशे में चूर थी, उनकी प्राथमिकता कहीं और थी, उनके सामने ये बहादुराना प्रयास व्यर्थ थे।

हालांकि पूरे देश में किसानों को प्रभावित करने वाले असंख्य मुद्दों का सारांश निकालना असंभव है, लेकिन यह महत्वपूर्ण है कि हम अपने संघर्ष से स्वयं तो परिचित हैं। किसानों की आत्महत्या एक खतरनाक दर से बढ़ी है। भारतभर में किसान आत्महत्या की संख्या में 40-46% की वृद्धि हुई है।

पीड़ित किसानों ने सरकार के ध्यान को अपनी तरफ आकृष्ट करने के लिए सभी तरह के तकनीक को अपनाया है। तमिलनाडु के किसान अपने साथ अपने आत्महत्या करने वाले रिश्तेदारों के कंकाल लाए हैं। शांत किसानों को मंदसौर में जोरदार विरोध प्रदर्शन करने के लिए मजबूर होना पड़ा लेकिन क्रूर और उदासीन राज्य सरकार द्वारा उन्हें गोली मार दी गई। महाराष्ट्र के युवा बच्चे जिन्होंने अपने माता-पिता को आत्महत्या से खो दिया था दिल्ली पहुँचे और सरकार द्वारा अपनी सुनवाई के लिए धैर्यपूर्वक इंतजार किया। सरकार के एक भी प्रतिनिधि ने उनकी उपस्थिति को स्वीकार नहीं किया, न ही उनको सुना।

सरकार लगातार उन नीतियों पर ध्यान देती रही है जो बेतुकी और किसान विरोधी हैं। एक के लिए, जी.एस.टी के तहत, ट्रैक्टर और अन्य कृषि उपकरण 12% कर लगाए जाते हैं, जिनमें से कुछ घटक जैसे कि टायर और ट्यूबों पर 28% कर लगाया जा रहा है। उर्वरकों पर कर 1.03% से 5% तक बढ़ गया है। कीटनाशक, जो कि एक आम आदमी को खेती करने के लिए जरूरी है, उस पर 18% कर लगाया जाता है।

इस साल दालों का सबसे ज्यादा 22.95 एम.एम.टी. पर घरेलू उत्पादन हुआ। यह घरेलू माँग को पूरा करने के लिए पर्याप्त होता लेकिन इसके बजाय, सकल कुप्रशासन के उदाहरण के रूप में, सरकार ने 6.6 एम.एम.टी. दालों का रिकार्ड आयात किया (शून्य आयात शुल्क कम नहीं)।

इस अत्यधिक आपूर्ति ने किसानों और घरेलू बाजार को दुर्घटना की हद तक प्रभावित किया । साथ ही सरकार ने इसी वर्ष गेहूँ पर 25% आयात शुल्क वापस ले लिया जबकि किसान अगली फसल की तैयारी कर रहे थे । इससे गेहूँ के आयात (5.9 एम.टी.) में भारी वृद्धि हुई और घरेलू बाजार में कीमतें घट गई ।

स्रोत : टाइम्स ऑफ़ इंडिया, दिसंबर 7, 2017

(अ) किसानों के आत्महत्या की घटनाएँ बड़ी तेज़ी से बढ़ रही हैं । इस कथन की उपयुक्त कारण से पुष्टि कीजिए । 2

(ब) सरकार के ध्यान को आकर्षित करने के लिए किसानों ने किस तकनीक का प्रयोग किया ? इसका क्या प्रभाव पड़ा ? 4

Read the passage and answer the following questions :

The farmer's cruel fate

We are staring, currently, at a period of record agrarian distress. Recently several thousand farmers marched to Delhi, across unions and political ideologies, to impress upon the government that their lives have been devastated by the whimsical and poorly thought out decisions of this government. It would have been a wake-up call for any other regime. But for a government intoxicated by its own hubris and with its priorities elsewhere, the valiant efforts were in vain.

Though it is impossible to summarise the myriad issues affecting farmers across the country, it is vital that we acquaint ourselves with their struggle. Farmer's suicides have increased at an alarming rate. There has been a recorded increase of 40-46% in the number of farmer suicides across India.

Suffering farmers have adopted all sorts of mechanisms to try and catch the government's attention. Farmers from Tamil Nadu have brought along skeletal remains of their kin who committed suicide. Peaceful farmers were forced to resort to loud protests in Mandsaur and were shot dead by an apathetic and cruel state government. Young children from Maharashtra who have lost their parents to suicides arrived in Delhi and waited patiently to be heard by the government. Not a single representative of the government bothered to acknowledge their presence, let alone grant them an audience.

The government continues to pursue policies that are bizarrely anti-farmer. For one, under GST, tractors and other agricultural implements are taxed at 12%, with some of their components such as tyres and tubes being taxed at 28%. The tax on fertilizers has risen from 1.03% to 5%. Pesticides, which even a layman would attest are essential for farming, are taxed at 18%.

This year saw the highest ever domestic production of pulses at 22.95 MMT. This would have been sufficient to meet domestic demand but instead, in an example of gross maladministration, the government imported a record 6.6 MMT of pulses (at zero import duty no less).

This excessive supply led to a crash in prices affecting farmers and the domestic market. Separately in this same year, the government withdrew import duty on wheat from 25% to zero just as farmers were preparing to harvest their crop. This led to a massive increase in wheat imports (5.9 MT) from abroad crashing domestic prices.

Source : Times of India, December 7, 2017

- (a) 'Farmers' suicides have increased at an alarming rate. Support the statement with suitable reasons.
 - (b) What were the techniques used by the farmers to capture the government's attention ? What were its effects ?
-